

ԳԻՏԱԿԱՆ

ԲՈՑՍԵՐՈՒ ՏԵՍԱԿՆԵՐՈՒՆ

ԼԱՏԻՆԵՐԷՆԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ԱՐԴԻ ԱՐՈՒԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԵՐԿԵԱԿ ԱՆՈՒԱՆԱԿՈՉՈՒԹԻՒՆԸ

(Շար. տես Բազմ. 1928 էջ 229)

6. — Միջազգային կանոնագիրը թիւ Ը. յօդուածով կը յանձնարարէ. Սեռի անունին յաջորդող բառը, բայս մը ուրիշ նման բոյսերէ զատորոշող տեսակարար անունն ըլլալով՝ այդ բառը պէտք է նշանակէ բոյսին արտաքին երևոյթի մէկ յատկութիւնը, կամ պատմական իրողութիւն մը. այդ զատորոշող անունը ընդհանրապէս ածական մ'ըլլալով՝ փոքրագիր պէտք է ըլլայ. բայց երբ մարդու, կամ ուրիշ տեսակի Սեռի անունն է կամ մասնաւոր յատուկ անուն մ'է՝ գլխազրով գրուելու է. օրինակներ,

Rosa moscata = վարդենի մկանոտ
Urtica dioica = եղիճ երկատուն
Salvia officinalis = եղեսպակ բժշկական

Populus pyramidalis = Բարտի բրգաձև
Salix fragilis = Ուռենի դիւրաբեկ
Quercus Suber = Կաղնի Սնկենի

7. — Բուսաբանութեան ուսումը դիւրացնելու համար լատիներէն անուններու գործածութիւնը անհրաժեշտ ըլլալով պէտք է որ և է ազգ՝ իր կենդանի լեզուին բուսական անունները յատկացնէ:

Հին ժամանակներէն սկսեալ բուսաբանները՝ նոյն իսկ յունարէն անունները լատինացուցած են. օրինակի համար,

Քրիստոսէ երեք դար առաջ Թէոփրաստի՝ հին բժշկականութեան մէջ՝ ընդդէմ անդամաւորածութեան գործածուող Թուեսուր բոյսը *Ανεμώνη Δειμώνια* (Պուս մարգագետնի) յիշած է. *ἀνεμώνη* արմատը *ἀνεμος* հողմ կը նշանակէ՝ վասնզի բոյսը հողմու տեղեր կը սիրէ: Բուսաբանները այդ բառը լատինացուցեր են *Anemone*ի՝ Պլինիոսէ սկսեալ Քրիստոսէ դար մ'առաջ. և այժմ կը կոչուի *Anemone nemorosa* = Սնկմոն անտառային (Պուս): Թունարէն *ἐλλέβορος* որ մեր նախնիք Եղբորոսս կոչած են՝ Բուսաբանութիւնը լատինացուցեր է *Helleborus*ի. *Κληματίς* որ կը ծագի *Κλημά* (պատաղին կամ որթչոտ) բառէն՝ *Clematis* շինած է լատիներէնը: Թունարէն *Χελιδώνιον* ծիծեռնակ կը նշանակէ, լատինացուցեր են *Chelidonium* (ծիծեռնախոտ): Լինէէն սկսեալ մինչև ցարդ երբ լատիներէն արմատական բառ մը պակսի՝ յունարէնի կը դիմեն և զայն լատիներէն տարագի վերածելով՝ բուսաբանական պաշտօնական լեզուին մէջ կը մտցնեն: Նաև Արեւելեան, (Արաբ, Ասորի, Էյն) և Ամերիկեան վաղեմի ազգերու լեզուով՝ ծառերու և բոյսերու շահագրգռական տեսակներուն Սեռի անունները՝ լատիներէն տարագի վերածելով գործածուած են Բուսաբանութեան մէջ:

1. Դեռ աւելին կայ. յունարէն *Κέρασος* լատիներէն եղած է *Cerasus*, Ֆրանսերէն *Cerisier*, Իտալերէն *Ciriegio*, Թուրքերէն *şeker*ի. Լուկուսոս Հոմոմայեցի զօրավար Քրիստոսէ 68 տարի առաջ այս բոյսը ինքը բերած է *Cerasonte* (= Կիտսոս) քաղաքէն Իտալիա, ուստի առկա է պատուը կոչուի Են *Cerasus* և մէջ Հոյսիքն *հ'ըսնէք*՝ ծառը Կիտսոսէն, իսկ պտուղը Կիտսոս Հոմոմայեցիք Հայաստանէն բերեր են Իտալիա մեր ծիրանը և կոչեր են *Prunus armeniaca* = Սալոր Հայկական, նաև մեր բնաշխարհի յատուկ Ծառադէմէն բերեր են Հոմոմայեցի և Եսրափեան Բուսաբանութիւնը զայս պաշտօնապէս կը կոչէ *Prunus lauro-cerasus*, *Prunus* յունարէն *քոսոն* բառն է Ֆր. *Prune*, Իտ. *prugno*. մէջ Սալոր կը կոչեն, Լատիներէն *lauro*՝ Լուս և *laurus*՝ մեր Սաղաթենի է որ յունարէն ծծաղցին անունով նախնիք կոչեր են նաև Դափնի, այնպէս որ *հըթ*:

8. — ւ. Բուսաբանական արդի գիտութեան մէջ իւրաքանչիւր տեսակ բոյս միմիայն մէկ երկանուն պէտք է ունենայ:

բ. Միևնոյն Սեռին տակ՝ տարբեր տարբեր տեսակներու համար՝ իրարու շատ նման անուններ պէտք չէ կազմաձևել:

գ. Նոր ընկուած անունները հակիրճ և ներդաշնակ ըլլալու են¹:

Prunus lauro-cerasus ուզենանց հայերէնի փոխարկել՝ պէտք ենք ըսել Սալորեմի գափնեկնաւ (Մուսաղեմի), Բոյսի Սեռի անունը Սալորեմի գրուած է, վասնզի վարդազգեմբու՝ Սալորեմի Սեռի կը պատկանի, իսկ իբր Տեսաբարբ բնորոշել անունը *lauro-cerasus* անունաւում է՝ պատճառս որ՝ տերեւները զափնի, իսկ անուշ-ները կեռասի կը նմանին:

Այս օրինակները պէտք են անգամ մ'ալ համոզել ըլլալ՝ որ Հայերէն ԲՈՅՍԵՐՈՒ ԵՐԿԵԱՎ ԱՆՈՒՆԱԿՈՅՈՒԹԻՒՆԸ Հիմնուել է Լատիներէն պաշտօնական անունանկոյտքեան շարքին եւ իմաստին: Եւ Սեռի այն անունները միայն Հայերէն անփոփոխ պահել՝ որոնք ո՛չ միայն զարբէր է վեր նստիքագործուած և բովանդակ հայտնութենէ (գիտունէ և սովորէ) անմիջապէս կը հասկցունի՝ այլ նաև ֆրանսացից, իտալացից, անգլիացից, հայւց, ևս նմանօրինակ պա-բազաներում՝ ազգային կոչումները չեն խնդաթիրք իրենց դասագրքերուն և բառագրքերուն մէջ, օրինակի համար վերի Վարդենի, Եղեմ, Եղեսպակ, Բարդի, Ուռնի, Կեռասնի, Կաղնի՝ բառերը Լատիներէն ուղեւը՝ մօրթի, եակոբեանի արդեւ համար ըսելով՝ իմաստակութիւն կ'ըլլայ. ընդհակառակն եթէ *Anemone*՝ Սեմոն, *Helleborus*՝ Հիլեպորպոզ, *Chelidonium*՝ Քելիդոն, *Ciclamen*՝ Չիկլամէն գրենք և Շչենց՝ առանց ազգայնամուտութեան՝ բոյսերու անունանկոյտքները գերբերանելի դարձուցած կ'ըլլանք:

1. Կրկններ վերստին որ մեր մասնահոգում եղած է 25 տարիներէ ի վեր՝ թէ ինչպէս քաղաքակրթ ազգեր՝ Նոյն, պէս մենք՝ Բուսաբանական նոր դասագրքեր և բառարաններ հրատարակելու առեն պէտք ենք բուսաբան-արուեստագէտի մասնագիտութեամբ՝ Լատիներէն Երկհակ-անունանկոյտքները ստուգաբանելով և ճշգրտելով ձեւակերպել Հայերէն նոր բուսական երկհանուն անունանկոյտքներ մը. Ներկայ ուսումնասիրութեան առթիւ կ'անդադրաւորաբար որ 1885ին հրատարակուած «Միտաւոյ» մէջ Միսնի Ալիշան առած է զգեցնիլ օրինակներ՝ օտարազգի բուսաբաններու կրկնական բոյսերու Լատիներէն անունները՝ Հայերէն երկհակ-անուններու վերածելու փորձերով: Օրինակներ.

Scutellaria orientalis (Boiss). Կոկեր է Սկուտարի արեւելեան՝ սկուտարի մէկն համար.

» *salviaefolis* (Boiss). գրած է՝ Սկուտարի եղեսպակաւորեմ:

Potentilla Kotschyana (Fz.). չինի է՝ Հօրի քոչյան, վասն զի Լատիներէն անունը կը յայտնէ մեծ և բազմապատիկ զօրութիւնը՝ զեղբայրէից մէջ:

» *pulvinaris* (Fz.). զրկ է՝ Հօրի բարձման, Լատիներէնը Հայացնելով:

Campanula Cymbalaria (Sibth.). Թարգմանի է Կանթեղիմէ ճեղքման: [նմանցնելով.]

» *Kotschyana* (DC.) » է Կանթեղիմէ քոչյան, անշուշտ *Campanula* մէկ կանթեղի

Anemone blanda (Schott et Ky) գրած է՝ Հոգմածաղի կամ պոթի ճեղք:

Helichrysum anatolicum (Boiss.) = Արեւսպի անատոլիկա՝ փոխարկելով է:

[նշելով]

Nerium oleander (L.) չինի է՝ Պոփնեկարց, համ Ուռնեց, անշուշտ սուսկին տերեւները զափնի նմանց:

Crataegus pyracantha (L.) չինի է՝ Ուստաու երափուլ = ֆր. *alisier*.

» *orientalis* (L.) Թարգմանի է Ուստաու արեւելեան, ըսելով՝ «Շոյն անունն ստուգաբանեն ոմանք՝

[ոյժ ունիմ. այլը՝ ոյժ սուտը այնեաց]:

Ajuga Chia (L) = Ծեռակ (Քիւնի)՝ «այսպէս ստուգաբանեալ է Լատին բառէ, զի կարծիւր ունիլ զօրութիւն հերոսածին աննիւջ»:

» *glabra* (Presl) = Ծեռակ լերի. ֆր. *Bugle*.

» *tridactylides* (L) = Ծեռակ եռամատնի:

Գիտելի է որ *Bugle* բառը Հ. Մ. Քաշուռի Բազմերը նայելով կը դնէ = Խա. *Bugula* (է յն. Բօժց = կզ), Լա. *ajuga*՝ ոսկեց չինի է Եղեմի, ու կ'աւելցնէ. «Ընծայեն տնկոյս վերաբաժանական անունանկոյտքներու, և Թուի ոսկե զօրութիւն Հեղատօթին աննիւջ, ոյր վասն և կոչեցնելով յԱլիշան ԵՐԱԿԱՆ»:

Այդ անուր 1897ին Հ. Միսնի-Էլիշան Հիւրնեկաւելով իր դասագրքին մէջ *Ajuga reptans* կը սեփակա-նացնէ դնելով՝ Զմեկիտո կամ Ծեռակ Անշուշտ Հ. Գարբէլի վ. Գարբէլի զրաւարը ծուկ-է Ն գրեմ՝ Ե ի իւս զփոթելով շարիւր է Ծեռակ և այդպէս Ձաւով 1900ին Լատիներէն Բազմերը *Ajuga*ի գիմաց առեր և շարիւր է նշոյնեմամբ՝ Զմեկիտո. Ծեռակ:

Գիշտիտաբար այսպիսի ապագրական և ընդօրինակութեան սխալներով մեր նախնի և արդի բնագիտները և բառագրողները չափազանց խոնգած են Հայերէն բոյսերու խառնիքազան բառամթերքը: Լիննէան և Գիշտիտաբար

լատիներէն իրական անուանակոչութիւնը գործածելուն՝ իւրաքանչիւր տեսակը առաջին անգամ մկրտողին անուան համապատասխանը պէտք է ընկերացնել:

Ժողովրդական անուանակոչութիւնը մերձեցնել լատիներէնի հնչումին, ձևին և ջարդին, Հոմանիշերը (==) գծիկներէ վերջ գետեղել:

10. — Բուսաբանէ մը առաջին անգամ գտնուած նոր տեսակ բոյս մը՝ Լիննէի ոճով պէտք է լատիներէն նկարագրել և պատկերը ընկերացնել, նոր տեսակ երկանունի ծայրը Բուսագէտը աւելցնելու է Մականուան համապատասխանը՝ որով միայն ընդունելի կ'ըլլայ ընդհանուր աշխարհի բուսաբաններէ և ամփոփոխ կը պահուի՝ առաջնութեան իրաւունքովը: Նաև այսպիսի նոր գտնուած բոյսի ցամաքած նմոշներէ օրինակներ պէտք է գետեղել մատչելի Բուսաբաններու մէջ՝ (Herbarium) ի դիւրութիւն հակակրօական զննողութեան և բազդատութեան:

Ամս. օրինակ մը Գիտութեան համար նորագիտ բոյսի մը.

CERASTIUM SACCARDOANUM Diratz. n. sp. Cfr. Tabula nostra

I, fig. 8-5.

Glanduloso pubescens, caule rigido dichotomo, ramis erecto-ascendentibus, foliis lanceolato-linearibus acutiusculis, cyma confertim corymbosa, pedunculis erectis calyce brevioribus vel subaequalibus, calyce non inflato, sepalis lanceolatis acutis, anguste marginatis, dorso villosa-glandulosis, petalis calyce duplo brevioribus, capsula cylindrico-conica calyce subaequali dentibus margine non revoluti neque circinnatis, seminibus grosse et crebre granulatis. Species annua, praesignis a magistro meo P. A. Saccardo grato animo dicata.

Hab. Arm. ellie.: Elbistan, n. 63 (10 VI 1907, leg. Asdurian)².

Այս նոր տեսակը՝ ըստ Պուսսիէի «Flora Orientalis» դասակարգութեան ոճին կը մտնէ Orthodon հատուածին, որ է Շարք ըստ Տէկանտիի և իսկապէս *annua †† Capsula dentes margine non revoluti, խումբէն է, որուն մաս կը կազմեն Cerastium dichotomum L. և C. inflatum Lk. in Desf. որոնք ևս զրկուած են ինձ մեր հաղորդակիցներէն, և որոնց հետ, ինչպէս նաև Բատուայի Ընդհանուր Բուսաբանի մէջ պահուած օրինակներու, Ֆիրէնցիի կեդրոնականի հաւաքածոյին և

1. 1908ին՝ իբր նմոշ հայկական Ֆլորայի մեր պատրաստած Համալսարանական Աւարտաճառին, Ազգական, Կրթիկայէ, Երգչուհի և Մուշէ զրկուած բոյսերու ցամաքած օրինակներէն և ապա՝ Տրապիզոնի, Արգոնիի և Արտանուշի մերձակներէն 1910ին անմամբ հաւաքած և Բատուա բերելով (նմոշներ զետեղելով վաղեմի «Herbarium»-ի մէջ ուր կան երեւելի Քուլիի և այլ Հայաստան ճամբորդողներու մեր ընտելաբնի բոյսերէն ցամաքածներու օրինակներ), Dr. A. Béguinot Փրոֆեսորին աշխատակցութեամբ խաւարէն հրատարակեցինք, Contributo alla Flora dell'Armenia յիշատակութիւնը՝ որ Բուարիկալ 579 տեսակ բոյսերու մասին 115 էջերու մէջ տեսութեան կան 12 նոր պատկերներով՝ արտաքայ գրութեան, որոնցմէ մի ցանին Բուսագիտութեան համար նորուքներն էին. զոր օրինակ թիւ 122ը՝ որուն պատկերը տպուած է, և էջ 42ի վրայ նոր երկանունով լատիներէն նկարագրուած է, զոր մտքողութեամբ զետեղեցինք հոս:

2. Թարգմանութիւնը հետեւեալն է:

ՋԵՒԱՄԹՈՒՄ ՍԱԳՄԱՏՈՅՆԱՆ ՏՆՐԱՅ. Նոր. տեսակ, Համատ. մեր Ոկարապատկերը I. քա 3-5.

Փոքմաւոր աղուամազոտ, կարծր երկբաշխ ցողունով, կանգուն-վերամարած ճիւղերով, նիզակած-ցծային արածայր տերեւերով, ծաղկաւայտութիւնը սաճանաւոր համախումբ փնջման, բաժակները աւելի կարճ կանգուն կուքներով. ոչ ուռած բաժակով, նիզակած արածայր պսակաթիւքներով, լըշտառանունով թաւամազ զգծիկներով վերջացած, պսակաթիւքներ բաժակէ երկու անգամ աւելի կարճիկ. պողպատեանը զլանա-կոնածած բաժակէ ենթահասար ըլլալով՝ եղբայր ստամուռը յետագար ընն և ոչ ալ զաւարտած. սերմերը խորը և ստիգ հատուտեղի: Տեսակը միամեայ: Մեծահոյակ Պ. Ա. Սպարաբոյ Ուսուցչականի՝ ընդհանրապէս սրտով ընծայեալ:

Բնակարարը Հայկ. Կրիկիս. Աւազանի զեւղի ըրջակայքը, ցամաքածի թիւը 63, (Կղծ. Վրդ. Աւարտան հաւաքելով 1907 Յունիս 10ին, յլած է ինձ):

Webbի նմուշներուն հետ բաղդատած ենք: Մեր նկարագրածը ապահովապէս նմանակից է՝ յիշեալ երկու տեսակներու՝ տարբերելով առաջինէն՝ ցողունին աւելի տկար, ճիւղերուն սուտերկակաքաղիի ո՛չ տարբերականութեամբ, բաժակը աւելի փոքր և փերթերը աւելի սեղծ և սերմերը ցցուն հատիկաւոր տեսքով. երկրորդէն կը տարբերի՝ բաժակը ուռած չըլլալուն համար և երկուրէն ալ կը զատորոշուի՝ բաժակին մէջ ներփակ պտղապատեանովը (capsule) որ բնաւ զուրա երկարած չ'ըլլար:

Հայերէն կրնանք կոչել

Cerastium saccardoanum Diratz = Չեսարիոս սագարտոյեան. (եղջերկաբոյս). Գիտնալով որ Հ. Փաշունին Լա. *Cerastium* յունարէն *Kerásteos* Խա. *cornuto* իմաստը պատշաճօրէն շինած է եղջերակ, (caryophyllaceæ = շահոգրամագգի մ'ըլլալը յայտնելով), Հ. Ալիշան Սիսուանի մէջ կը դնէ Յ տեսակներ, որոց մին *Cerastium gnaphaloides*ը անուաներ է Կորեգան ասրատեսակ. և սակայն «Հայրուսակի» թիւ 1511 Կորեգանի պատկերն ալ դրածը՝ շահոգրամագգի բոյս չէ՝ այլ *Trifolium* մը կը կարծէ ըլլալ կամ *Melilotus* մը՝ որ թիթեռնազգիներէն է (papilionaceæ). Իսկ բուսոց Լատիններէն անուանց ցանկին մէջ նշանակած *cerastium*-ով կը յղէ թիւ 1912ին՝ ուր ճշմունի կամ ճշմունի զննէ վերջ կ'ըսէ. «Խոտեղէն մի, (եղջերաւոր) *Cerastium* ազգէն. ծաղկի ձևին նմանութեամբ Լատիններէն *Stellaria* (Աստղակերպ) կոչուի» - ձիշտ է որ *Cerastium*ները կը նմանին արտաքին ձևով և ծաղկի բացուածքով *Stellaria*ներու. բայց իրարմէ տարբեր Սիսուանի կը ձևացնեն՝ առաջինին պտղապատեանը եղջերիկի ձևով՝ բաժակէ զուրա երկնաւուն համար:

Լուսինեան բառգիրքը *Céraiste* կամ *Céraste* դերբ է եղջերբոյս. ձաճունի, սեռ շահոգրամայց:

*
* *

Բոյսերու անուններու մասին իբրև քննասիրական օրինակներ կը յաւելունք ըսել թէ, ամէն տեղ բունոց հասարակ բարդագգի Սեռ մ'է՝ Լատիններէն կը կոչուի *Senecio*, Քր. *Senecion*, գերմ. *Greiskraut*, Խա. *Senecio*, Անգլ. *Groundsel* կոչուող բոյսը՝ որմէ ցարէ 1,300 տեսակներ նկարագրուած են՝ որոնք երկրագուն. տիւ ամէն գաւառները տարածուած են:

Հ. Ղևոնդ Ալիշան «Սիսուանի» կիլիկեան բոյսերու շարքին՝ էջ 567 ցանկին մէջ կը յիշէ և կ'անուանէ հետեւեալները.

<i>Senecio cilicicus</i>	=	Գարեան-հայտնորիկ կիլիկեցի
» <i>farfaræfolius</i>	=	» » փառփառատերև՝
» <i>jurinesolia</i>	=	» » յուրինատերև
» <i>leucanthemifolia</i>	=	» » սպիտակափունջ
» <i>megalophron</i>	=	» » պերձ
» <i>vernalis</i>	=	» » ընտանի

Միևնոյնը բնագրին մէջ անուանած է

էջ 23	<i>S. Cilicicus</i> (Boiss)	=	Գառնամանուկ (?) կիլիկեան
» 24	<i>S. farfaræfolium</i> (»)	=	» փառփառատերև
» »	<i>S. jurinesolia</i>	=	» յուրինատերև
» 305	<i>S. leucanthemifolius</i>	=	» սպիտակափունջ
» 117. և 121	<i>S. megalophron</i>	=	» միծալունակ
» 305	<i>S. vernalis</i>	=	» ընտանի

1. Հ. Ալիշան «Սիսուանի» էջ 24 ստորեւ ծանօթ. փառփառ իմա՛ ըստ Լատինաց *Farfara*, որ է տեսակ Հազրեց (Tussilago) խոտը. ըստ հայումն նշանակէ զՓրփրեմ կամ զԱմեռանուկ:

«Հայ Բուսաբառուծեան» մէջ՝ Թիւ 433,

Senecioի համար դրած է Գարեան Հայտորիկ. և կ'ըսէ. «Ի զարնան ծաղկելուն, և զունով ձերմակ ըլլալուն, միանգամայն և ծաղկին մազանման բերրով ձևացած ըլլալուն համար՝ այսպէս կոչուած է: Լատ. *Senecio*, որ նոյնպէս հալուորութիւն կամ ծերութիւն նշանակէ»։ Իսկ Թիւ 2061ի համար իբրև *S. Jacobæa* դրած է Մձև-դամազ (Ֆր. *Senecion Jacobée*) ըսելով. «Ո՛վ յիշեր է նախ կամ ո՛ր գտուեր է, ինձ յայտնի չէ. բայց զուգուեր է Լատ. *Jacobæa* բուսոյ, որ է Գարեան Հայտորիկն»։

Հ. Քաջունի բառգիրքը նայելով *Senecion* կը գտնենք Լատ. *Senecio* և հայերէն Գարեան ալւոր, Գարեան հալուորիկ, Գառնամանուկ։

Հ. Քաջունին կը ղնէ հետեւեալ Ֆրանսերէն տեսակները և հայացուցածները։

Senecion Jacobée	=	Գարեան ալւոր յակորեան	=	Լատիններէն <i>Senecio Jacobæa</i>
» de marais	=	» » ձահնաց	=	» » <i>palustris</i>
» de bois	=	» » անտառաց	=	» » <i>silvaticus</i>
- élégant	=	» » հալւոր չքիզ	=	» » <i>elegans</i>
կայ նաև <i>S. paludéen</i>	=	ըստ իս Հայտորիկ ձախնային	=	» » <i>paludosus</i>

որ խոնաւուտ տեղեր կը բուսնի և տարբեր է ձահնակնու եզերքը բուսածէն և որուն կրնանք ըսել մարգմային [մարգճակ = *marais* = ճախին]։

Հ. Մենէվիշ յիշած է միայն Գարեան հալւորիկ, (Գառնամանուկ?) որ է՝ *Sen. vulgaris*.

Լատինեան բառագիրքը *Senecion* = պատռածուր, ալւորակ, Գարեան ալւոր, Գարեան հալւորիկ. *Senecion jacobée* = մեղմամազ։

Ըստ մեր երկնակ անուանակոչութեան սկզբունքին՝ յիշեալ Սեւր և Տեսակները անփոփոխելիօրէն պէտք ենք կոչել։

Senecio՝ = Երեւոյն (Հայտորիկ)։ Վասնզի բառը ձևացած է Լատիններէն *senex* բառէն որ կը նշանակէ ծերունի, հալւոր, ծերոն, կամ ալւոր, և բնաւ առնչութիւն չունի զառնամանակ ըսուելուն հետ կամ նաև Գարեան-հալւորիկ ըլլալուն՝ վասն զի ո՛չ միայն Գարեան, այլ և ամառը, աշունը և նոյն իսկ մեզմ ձմեռ եղանակին թէ՛ նախատիպար *Senecio vulgaris* և թէ ուրիշ տեսակներ կը յարատեւեն ծաղկելի, հետեւաբար կ'անուանենք,

<i>Senecio vulgaris</i> L.	=	ծերոն	հասարակ (հալուորիկ)։ որուն եմքատեսակն է
» <i>viscosus</i> L.	=	»	կպլուն » Ֆր. <i>Senecion visqueux</i>
» <i>palustris</i> DC	=	»	մարգմային » Ֆ. <i>S. des marais</i> . Մայիսէն Յուլիս կը ծաղկի ճախինէն, բու եզերքը։
» <i>paludosus</i> L.	=	»	ձահնային » <i>S. paludéen</i> . Խոնաւ տեղեր կը ծաղկի Յուլիսէն Սեպտեմբրի։
» <i>leucanthemifolius</i> Poir.	=	»	Եր. սպիտակա-ծաղկաւորիկ. » <i>S. à feuilles de Leucanthème</i>
» <i>Jacobæa</i> L.	=	»	Եր. Յակորեան » Ֆ. <i>S. Jacobée</i> . Փանի մը զանազանակներով, են։ (Գարեան ալւոր)
» <i>vernalis</i> W. et K.	=	»	Գարնային
» <i>farfaraefolius</i>	=	»	Ֆարֆարատերև.
» <i>jurinaefolia</i>	=	»	յուրիֆատերև.
» <i>megalphron</i>	=	»	մեծասաղարթ
» <i>silvaticus</i>	=	»	անտառային կամ շահարային Ֆր. <i>S. sylvaticus</i> .
» <i>macrophyllus</i>	=	»	մեծատերև.

1. Այս Սեւրի ծաղկակարգութեան (inflorescence) իւրաքանչիւր ծաղկանոյլէ (capitule) գեղեր կամ նարնջազոյն ծաղկիկները խաճելէ վերջ՝ սերմերու վրայ աճած նրբաթիւլ ցցունքները՝ ծերունիի սպիտակ ծաղկերու երկայթ կ'անունն՝ ուսկից անունը շինուած է։

իրեն եզրակացութիւն մեր այս ուսումնասիրութեան էջ 336ի մեր զիտողութիւնը ամբողջացնելով կ'ըսենք.

Betonica՝ շրթնազգի զանազան տեսակ բոյսերու Սեփ առնուն է, որուն կ'ըսեն ֆր. Bétoine, գերմ. Betonie. Ֆլաման, Betonie, Անգլ. Betony և իտ. Betonica. բառիս ստուգաբանութիւնը և կազմութիւնը լատիններէն առաջ եկած է *vere tonica* որ ըսել է՝ տոնիկ կազդուիրէ, որ ամէնէն աւելի տարածուած տեսակին յատկութիւնն է. Ծանօթ 8 տեսակները կը բուսեն Եւրոպայ, Արևմտեան Ասիայ և Հիւսիսային Աֆրիկէ, որոնք Յունիսէն մինչև Հոկտեմբեր կը ծաղկեն. Քանի որ ամէն ազգեր լատինի նման կը հնչեն մենք ալ կրնանք անուանել *Betonica* = Պեթոնիկա.

Նախատիպարը և ամէն կողմ գտնուածն է՝ *Betonica officinalis* L = Պերոնիկա թշկական—ֆր. Bétoine officinale. [հոմանիշներն են, *Stachys Betonica* Benth. և *Stachys officinalis* Trevis.].

Այս բոյսին հասակը կատարեալ ծաղկումին տեսն 15էն մինչև 65 հարիւրորդաւ մեղր կրնայ ըլլալ, մարգագետիններու, անտառներու, թաւառներու (taillis), կորդ երկիրներու և տափաստաններու (lande) վրայ միջին և հարաւային Եւրոպայի մէջ. Վարդապոյն կամ աւելի կամ նուազ ծիրանեզոյն ծաղիկները՝ մայիսի վերջերէն սկսեալ մինչև սեպտեմբեր կը փթթին. տերևները այնքան աւելի երկայն կոթուն կ'ունենան որքան աւելի արմատի կը մօտենան, իրենց սպառուածը ձուածն երկայն է՝ խարխիւք շրջած սրտաձև, շիգերը աւելի ցցուն և ցանցային (en réseau), եզերքները՝ կառնուորայայ ատամնաւոր (crénelés). Ծաղկային երկու տերևները աւելի կարծ են քան ծաղկակարգութեան ամբողջութիւնը, Բաժակը միայն իր վերի կողմը մազմզունքեր կ'ունենայ. իր երկբորդական շիգերը աչքի զարնող ցանցաւորում չեն ներկայացներ. բաժակի ատամները ընդհանրապէս բաժակի ամբողջութեան կէսին չափ երկայնութիւն կ'ունենան. Պսակը որ 15 հազարորդամեղրի չափ երկայնութիւն կ'ունենայ, զուրս երկեցած խողովակ մը կը ներկայացնէ՝ ներսի կողմը մազմզունքերու օղակ կանեաւ. յով. Պսակին վերի շրթունքը ամբողջական է՝ արտաքսապէս մազմզունքային, յանգուն, զազաթը գմբթարդ, և շատ աւելի երկայն է քան առէջները, ստորին շրթունքի միջին բլթակը քիչ մը ատամնաւոր է. Նեկտարոցները (les nectaires) բաւական զարգացած զանգուածներ կը ներկայացնեն որոնք ձուարանի չորս մասերու հետ փոխնիփոխ կը տեսնուին. առաջակողմի նեկտարաբեր զանգուածը աւելի մեծ է և լեզուակի մը պէս կ'երկարի և յեցած կ'ըլլայ իգածիլի խարխիւսին. Երկարակեցող (vivace) բոյս մ'է, ծաղկաբեր ցօղունը նորր, կանգուն և զոնէ ստորին մասերը մազմզունքերով շրջալսաւորուած. 3 Զանազաններ, 28 Տարբերակներ և 1 Յեղ նկարագրած են.

Գործածութիւնները և յատկութիւնները.— Գեղացիները չորցնելով տերևները՝ երբեմն ծխախոտի տեղ կը ծխեն. — Պիզմութի աղերու Թեթև լծոյթի մէջ թաթխուած կտաւ. ներք Պեթոնիկան զորը կը ներկէ. — Ոմանք իրեն զարդարոյս կը մշակեն. — Միեղունները քիչ կը սիրեն այցելել ծաղկներուն. — Բուժանդակ բոյսը կծու (acre)՝ համուռնի, սակայն բժշկական տեսակէտով՝ վէրք առողջացնող (vulnéraire), փոնգացնող (sternutatoire), զրգոհիչ (stimulante), զօրացնող (tonique), բացողական դարման (apéritive), հակահարբուխական (anticatarrhale) է. Ընդգետնեայ մասերը՝ քիչ մը լեղի են՝ փսխեցնող ղեղ կամ մազմազեղ (émétique) և մաքրողական մ'է:

Betonica Alopecuros L. = Պերոնիկա Ալոպեուրոս. ֆր. B. Queue-de-renard. [որուն հոմանիշներն են՝ *Betonica lutea* Lam. *Stachys Alopecuros* Benth.] 15էն մինչև 60 հարիւրորդամեղր բարձրացող, կակուղ մազմզունքերով ծած.

կուած բոյս մ'է, որուն ծաղիկները տեղոյն դեղին կ'ըլլան՝ ցողունին գազաթը հաս-
մախմբուած, երբեմն կը մշակեն իրրե զարդարոյս: Տերեւները՝ բուժիչ յատկու-
թիւն ունին:

Betonica hirsuta L. = Պերսիկոս խոզանաստե. ֆր. Bét. hérissée [հոմը.
Betonica danica Mill.; *Betonica incana* Ait.; *Stachys densiflorus* Benth.].
Այս տեսակը 8էն 30 հարիւրորդամեղը բարձրութեան կը հասնի Ալպեան լեռնաղաշ-
տերու վրայ, բոլոր վարդազոյն երբեմն ալ տեղոյն ծիրանի ծաղկաւորումով: Յու-
լիսէն մինչև Սեպտեմբեր կը ծաղկի:

Betonica¹ orientale Tourn. = Պերսիկոս արեւելեան. ֆր. Bét. orientale.
Եւրոպական տեսակ Բշկական Պեթոնիզայի ունեցածէն աւելի մեծ է խոզանաստե
մազմուկներով ծածկուած է. ծաղիկներն ալ աւելի մեծ են և ծիրանեղոյն:

Մեր Բուսական բառերու մասին կատարած վերոյիշեալ ղննասիրութիւնները
բաւական են ցոյց տալու՝ որ ընդհանրապէս Հայ հեղինակները՝ Բոյսերոս Տեսակները
ձանձառաւ Արուեստին հմտորենէն զուրկ եղած են. իսկ մենք պիտի ջանանք, բոյսե-
րու Լատիներէն Անուանակոչութեան Միջազգային օրէնքներու վրայ հիմնուած՝ ձեռ-
կերտել Հայերէն երկեակ անուանակոչութիւնը մեր պատրաստած Բուսաբանութեան
Դիրքին մէջ՝ ներկայ հրատարակութեան կանոնադրութեան տաւը յօդուածները հի-
մունք առնելով:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ ԲՈՅՍԵՐՈՒ

ՀԱՅԵՐԷՆ ԱՐԴԻ ԵՐԿԵԱԿ ԱՆՈՒԱՆԱԿՈՉՈՒԹԵԱՆ

ՀԵՏԵԻԵԼԻՔ ԿԱՆՈՆՆԵՐՈՒ

Բուսաբանական գիտութենէ պաշտօնապէս ընդունուած Լատիներէն երկեակ անու-
նը՝ Լատիներէն գրերով նշանութեամբ ընդունիլ Հայերէն դասագրքի մէջ, զիմացը
հաստատութեան (==) երկու գծիկները ղնելէ վերջ՝ շարել հայերէնի իմաստով արդի
երկանունը, ուսկից վերջ ղնել նաև ամէնէն աւելի ծանօթ ժողովրդական կամ ուսմ-
կերէն անունը՝ փակագծի մէջ և տարբեր գրով, հետեւեալ կանոններու վրայ հիմ-
նուելով:

Ա. — Բոյսի մը Սեռի Լատիներէն անունին համապատասխանող հոմանիշը եթէ
ունիք և հանրածանօթ է՝ անդիփոխ պահել իրրե Հայերէն Սեռի անուն. օրինակ.

Rosa = Վարդեհի, *Viola* = Մանուշակ, *Quercus* = Կաղնի.

Բ. — Բոյսի մը Լատիներէն Սեռի անունին համապատասխան հայերէն եթէ
զանազան հոմանիշներ ունիք՝ անոնցմէ միայն մէկ հատը՝ այն որ Լատիներէնի իմաս-
տին կամ հնչումին մօտ է՝ ընդունիլ ցմիշտ իրրե հայերէն Սեռի անուն, իսկ մնա-

1. Հայկական Բուսաբանութեան մէջ Հ. Աւելան կը գնէ Թ. 787. Թրոսիէ, «Գալէնոսի բառից մէջ դրուի,
«Բետոնիկոս» Թրոսիէի արմատ». Յն. բառն հաւանօրէն նշանակէ *Betonica*. Եւրի օրինակաց մէջ այն բառին դիմաց
գրուած է Լուսաբեր կամ Լուսի սերմն». Հայ. Բուսաբանութիւն. Թի. 952. «Լուսաբեր կամ Լուսի սերմն Գալէնո-
սոսի բառից մէջ հոմանիշ գրուած է Բուսմէն կամ Բուսմիկէն, որ Համարուի *Betonica* ինչպէս գրէ և Ռաշքեանն.
Իսկ հայերէն շատ նշաններ անուններ ունի, մի է հրաշալի բուսոց Հայոց, զորս յիշեմք խոյսփայտ անուան ներքեւ»:

ցեալ հոմանիշները կամ նոյնանիշները ընտրանքը յատկացնել Տեսակարար անունի մը տեղը՝ փակագծի մէջ. օրինակներ.

<i>Populus pyramidalis</i>	=	Բարոտի բրգաձև (Բարոտի ծառ)
» <i>alba</i>	=	» սպիտակ (կաղամախ)
» <i>tremula</i>	=	» դողդողուն (ձօճտերևի)

Գ. — Բոյսի մը Լատիներէն Սեռի անունն համապատասխան հայերէնը երբ լուրինք, կամ եթէ արդի դասագրողները և բառագրողները յարմարացներ են՝ իրարմէ տարբեր, անճիշտ և անհամապատասխան տառադարձութիւններով, և այլն, մենք պիտի ջանանք խղճամիտ քննասիրութեամբ սահմանել ճշգրիտ Սեռի անուն մը, հիմնուելով.

ա. Լատիններէն բառին ծագումի իմաստին վրայ, որ եթէ յունարէն արմատական բառերէ ձևացած է մենք այդ իմաստները հայերէնի պիտի փոխարկենք՝ առանձին լուսաբանող ծանօթութիւնով:

բ. Լատիններէն բառին նշանակութիւնը անձանօթ եղած պարագային, կամ մեր հեղինակներու այլազան և անճիշդ բառեր յարմարցուցածներուն, մենք պիտի նախընտրենք Լատիներէն հնչուի նոյնութիւնը հայերէն գրերով որդեգրել մեր Աշխատասիրութեան մէջ. օրինակ տես *Betonica* = Պերսեմիզ, էջ 279, վասն զի գրեթէ ամէն ազգ այդպէս ընդունած է:

գ. Լատիներէն Սեռի անունը մեր հին թէ նոր հեղինակներէն սխալ կամ տարակուսական իմաստով շինուածները մերժելով՝ ողջամիտ և ճշգուծ նոր անուն մը պիտի գործածենք. օրինակ տես *Senecio* = Խերօն, էջ 278:

դ. Հայերէն այլազան հոմանիշ բուսաբանական անուններու ցանկը զետեղել նոր հրատարակուած հեղինակութեանց վերջը՝ Լատիններէն անունի ընկերակցութեամբ. Այդպիսի անունները զատակարգել: Ա. Խակեան հայերեկներ: Բ. Նախնեաց կողմէ Գրեմարեան կամ Արարիկեան հայացուցածներ: Գ. Տարակուսական և սխալ ոճով գործածուածներ: Օրինակներ տես էջ 232 *Primula*. *Cyclamen*. էջ 233 *Paeonia*.

ե. Մեր կողմանէ յարմարցուցած անուններուն սկիզբը աստղանիշ (*) մը դնել: Տարակուսական իմաստով դրուած անուններէն վերջ հարցական (?) նշանը զետեղել:

զ. Քաղաքակիրթ ազգերու ոճով Հայաստանի Քուսակ (Flora Armena) ձևացնելու համար, 350 տարիներէ մեր ընաշխարհը այցելած, բոյսերու ցամաքած օրինակները և տեղագրական ոճով Հայաստանի բոյսերու մասին հրատարակուած հեղինակութիւնները ի մի հաւաքելէ զատ, պէտք է անձամբ տեղւոյն վրայ այցելել, և հմուտ հայ բուսագէտներու աջակցութեամբ՝ երկայն տարիներու ընթացքին մէջ կազմակերպել գունատիպ պատկերներով հրատարակութիւն մը որ միայն Պետական նպաստով և համալսարանի մը տնօրէնական Հաստատութեան Գրադարանին և Քուսակ բաժնին մէջ աճեալան աշխատութիւններով կրնայ իրագործուիլ:

Հ. ՆԵՐՍԷՍ Տ.

